

A diktátor halála

„Itt a nyilam, mibe löjem...”

Kemény fába vágja fejszóját az a fajta orvos író, mint jómagam, aki egy diktatórikus jellem ábrázolásakor el szeretne érni a halálos játékra való hajlam gyökereihez.

Szinte példa nélküli az újkori történelemben az emberi felkészültség egybeesése a történelmi kihívás pillanatával, amikor is a szerep keresi meg a színészt a nagy nacionalista hadjárat színrevitelére és hibátlan pontossággal ráakad térben és időben.

Az is ritkaságszámba megy, hogy Ben Jonson majd 500 éves szindarabjának szereplőit maga az élet támasztja fel hivatlanul, s játssza el azt előttünk, kényszerű publikum előtt.

Hiába azonban az eljátszott játék, hiába ismeretesek a gyökerek és részben a színre kerülés körülményei, férfiasan be kell vallanom, a végleges vélemény kialakítására túl közeliek az események. Milošević elhalálzási körülményeinek tisztázására szükség lenne a hágai törvényszék orvosi dokumentációjára, a mellékszereplők megszólaltatására és olyan iratokba való belelapozásra, amire a politikum kitalálta az 50 éves titkosítást, amikor is a figura megrajzolása már érdektelenné válik kétnemzedéknyi idő múltán. Talán közelebb jutunk a véleményformáláshoz, ha a gyökérzetet ássuk körül.

Mélyek a gyökerek

Apja Cetinijében végezte az ortodox teológiát, majd hitoktatóként, később orosz és szerb nyelvtanárként dolgozott. Anyja, Stanislava szintén montenegrói származású.

Mindketten tanáreberek lévén, gyakran helyezték őket más és más városba, míg végül megállapodtak Požarevacon, ahol 1934-ben megszületett Borislav, majd 1941 augusztus 20-án Slobodan. Érdekes mód az anya, Stanislava fanatikus kommunista érzelmű volt, míg férje gyűlölte a kommunistákat, de az egyházzal is korán összeközösbe került. Ez a családi viszony ad magyarázatot a szülők korai válására, amikor is Slobodan a legérzékenyebb korban, mindössze 5 éves volt. Feljegyzések szerint Milošević gyermekkorában boldogtalan, kerülte a sportot,

a játékos összejöveteleket, az emlékezők úgy írják le, mint koravén alkatot, aki a gyermekcsínyekből kimarad, iskoláit viszont halálos komolyan veszi, szinte játszva 8,9-es átlaggal végez a Belgrádi Egyetem jogi karán.

Apja, Svetozar 1962-ben lett öngyilkos, pisztolyával lötte föbe magát, állítólag egy diákja halála miatt, aki önkézzel vetett véget életének, tőle, a tanártól kapott rossz osztályzata miatt.

Borislav állítólag lekeste apja temetését, Slobodan pedig apja sírját sohasem látogatta meg(!) Tíz évvel később felakasztotta magát anyja, Stanislava, egyesek szerint Mira Markovićyal esett szóváltása után. Öngyilkosságot követett el Svetozar lánytestvére is, Darinka. Ugyanerre a sorsra jut Stanislava fivére is, Milisav K. tábornok, hírszerző tiszt, akit pancsovai otthonában a kádban fejlődéssel találtak meg.

Feltehetnénk a kérdést, minek is foglalkozni „saját diktátorunk” halálának körülményeivel, zárjuk azt le egy mondattal, vagy annyival sem. Botorság lenne. Mert lezárható-e megnyugtatóan egy korszak, amint azt a média könnyelműen teszi, mondván: meghalt a diktátor, most kényelmesen magunk mögött hagyhatjuk a nevével fémljelzett majd 15 évet, s indulhatunk tiszta lappal, egyenest neki a jövőnek. Hej, ha ilyen egyszerű lenne! Sajnos, nem az. Csak akkor bízhatjuk a történelem gondjaira közzelmúltunkat, ha annak minden ágát-bogát kezelni tudjuk, ha majd a kísértetszerűen felmerülő árnyékának riasztó kérdéseire már pontos választ tudunk adni. Szerbia polgárainak mostani helyzete hasonlatos a Hitler utáni német társadaloméhoz. A németiség jó szerencséjére volt egy Willy Brandtja, akinek alázata és imája hozzásegített egy Európa-szerte mindenki által megvetett népet ahhoz, hogy a népiértésnek, a nácista társadalom életre keltésének, illetve egy értelmetlen háború kirobbantásának a bünével sikerrel szembesüljön. Segített ebben még a rekordidő alatt lefolytatott nürnbergi-per, akármilyen hiányosnak is tűnt a felkészülés, és anakronisztikusnak a jelenség tekintetében. Okulva e per áldásos hozományán, akkor is, ha Hitler felett közvetlenül nem ítékeztek Nürnbergben, joggal vethetjük el azt a tévhitet, miszerint Milošević halála meggátolja a hágai törvényszéket az igazság teljes értékű felfedésében. Ilyen súlyú bűncse-

lekmény elkövetésében nem egy, nem is száz, de több ezer gazembernek kell részt vennie. Jóllehet ennek töredékét ítéli majd el a fenn említett bíróság, reménykedjünk, hogy ezek az ítéletek alapot adnak a ma még rejtett életet élő háborús bűnösök felkutatásához, szerte a volt Jugoszlávia utódállamaiban. Ami nélkül viszont semmiképp sem zárható le eredményesen a Milošević-korszak, az nem más, minthogy meg kell szabadulni a Milošević-legenda ködétől, ami droghatásként lepte el az agyakat - gondolok itt mind a diktátorként elkövetett tetteinek racionális felmérésére, mind a halálának mesterségesen homályba burkolt részleteire is, ami jelenleg tápot ad a mítosz további fennmaradásához, sőt terebélyesedéséhez is. Nem kevés munka áll tehát a szerbiai polgárság előtt, beleértve itt nemcsak a többségi népet, hanem a jelek szerint minket, kisebbségieket is.

A „mi fán termett” kérdése

Mi és ki segítette Miloševićet a zsarnokká válás útjára? Ma még erről nincs végleges állásfoglalás, habár I. Stambolićnak, későbbi áldozatának szerepe teljességgel kizárható. Amikor is a fent említett párttitkár átjatszotta tanítványa kezébe a valós hatalmat, Milošević már érett volt a felkínált szerepre. Olyan gyors ütemben hajtotta végre ugyanis elképzeléseit a Vajdasággal, Kosovóval és Boszniával szemben, hogy erre más magyarázat nemigen akad, minthogy akár egy vulkán torkában, ott forrt, fortyogott gondolataiban a tettekész buzgalom, már évekkel a hatalom megszerzése előtt is. Marad a kérdés: Stambolić, a tapasztalt politikus miként nézhette el ezt a figurát - hogy a sakk műszavaival éljek -, annyira paccermód, úgymond egy lépésben?

Legelterjedtebb az a nézet, hogy a leendő despotát felesége, Mira Marković faragta ki. Évekig járt szájról szájra a következő adoma. Miloševićék autójából útközben kifogyott a benzin. Valahogyan elvergődnek egy töltőállomáshoz, ahol Mirjana találékonyágának köszönhetően az általános üzemanyagiány ellenére autójuk tartályát színig töltik benzinnel. - Hát ez a kutas meg ki volt? - kérdezi Slobodan. - Az első szerelmem - mondja Mirjana. - Ha hozzám mentél volna, most benzinkutas lenne a férjed! - így Slobodan. - Ha hozzám mentem volna, most ő lenne a köztársaság elnöke, de hogy te mi lennél, azt nem tudom! - hangzott a velős válasz. Vajon fején találta-e a szöveget az adoma névtelen szerzője? Ez lenne talán a magyarázata annak az érthetetlen és különös házastársi viszonyulásnak is, ami az utóbbi hónapokban gondba ejtette még a leghívebb embereit, a „Szabadulás”-csoport élemedettebb, patriarchálisan nevelkedett tagjait is. Ami-

kor ugyanis világossá vált, hogy a diktátor többé nem lesz szabad, ítélete nyilván életfogytiglani börtön lesz, felesége csapat-papot maga mögött hagyva Oroszországba menekült, fiának, Markónak a sorsát egyengetni. Ha így igaz, Putinnak jó lesz odafigyelnie, egyes jelek ugyanis arra mutatnak, hogy Marko befolyása az orosz diplomáciában, sőt a dumában is rohamosan nő. Ilyen-olyan kifogással apja temetésén sem jelent meg (pedig hogy várták!), a család többi tagját is távol tartotta az elhantolás bizarr jeleneteitől.

Nézzük azonban a másik megközelítést: a „self made man” szerepében Miloševićet elképzelni szintén lehetséges. Ne feledjük, amikor megszakadt minden kapcsolata a szűkebb értelemben vett családdal (csak menyé látogatta az utóbbi évben), neje, fia és Montenegróban élő lánya egy lépést sem tettek meglátogatásának érdekében. Olyan helyzet alakult ki tehát, amelyben egy bábember, hátterét vesztve, menthetetlenül összeroppan. Nos, diktátorunkkal ez nem esett meg. A B92 tévé kamerája előtt semmi vagy csak nagyon kicsi, elhanyagolható jelét adta a testi és szellemi megroppásnak. Kontrasztképpen idézzük fel Milan Babić lelki szenvedéstől megkínzott, eltorzult arcát, a remegő, elcsukló hangját, semmibe révedő tekintetét. Mindezek az érzések jottányit sem terhelték a diktátor arcát. Sorolta ugyan többször is a magas vérnyomás (nagyon is szakkönyvszagú,) jól ismert tüneteit: fülzúgás, vörös köd a gondolatokon, elnehézült fej stb., de olyan szenttelen arccal, mintha a reggeli kapott virsli ízletlenségét panasznál. E közönyösen előadott panaszt később megfejtette egy oroszországi gyógykezelés kérelmével, ami a megmosolyogtató könnyedséggel felajánlott moszkvai garancia mellett is egyet jelentett volna szabadon bocsátásával. Hiszen felesége a mai napig vidáman élvezi Moszkva vendéglátását az Interpol körözése ellenére.

A meglovagolt mítosz

Szerbia a Milošević előtti időkben rendre megnyerte háborúit. Azt mondhatnánk, olyan 200 éves sikerélménnyel dicsekedhet a szomszédos országok elleni térnyerésben, ami példátlan az európai népek történelmében. A szerbégnek tehát semmi oka panasszal élni a balsors ellen, ellenkezőleg, a titói kommunista internacionalizmus csizmája alól felszabadult szerb nemzettudat, lassacskán mitikus-nacionalista hóbörgéssé duzzadt, amihez csak egy jó időben, jó helyen megjelenő vezért kellett találni. Ennek a követelménynek ideálisan megfelelt Milošević érzelemszegény figurája, aki csak az iránt mutatott kitaró fogékonyságot, miként megőrizni a hatalmat, ha népe és állama a szét-

szóródás sorsára is jut. (Némileg hasonló folyamat a szerbiai történesek ellenpólusaként Horvátországban is lezajlott.) 200 év nagy idő! Volt idejük hát beérni a mítoszoknak a „mennyei nép” legyőzhetetlenségéről, illetve Dušan cár, Hajduk Veljko, Obilić, Karadorđe reinkarnációjáról Arkan, Dragan kapitány vagy Mladić személyében. A hágai körözött, Radovan Karadžić nyíltan vallotta ezeket a nézeteket, amikor Vuk Karadžić művészi génjeinek örököséként díszelgett a tévékamera előtt. Egy BBC-s dokumentumfilmben látható, ahogy Karadžić úr Vuk tršići szülőházában bemutatja, milyen tehetségesen játszik a guzlán.

E dokumentum leghatásosabb pillanata mégis az a jelenet, amikor Karadžić arra hívja fel a figyelmünket, hogy az előd portréján vegyünk észre egy jellegzetességet, amely elárulja a gének csodás munkáját: az öreg Karadžić markáns állgödröcskéjét, amely a „szerencsés” utód állán is ott díszel. A kaotikusan, azaz a balkáni módon viselt háború őrző végkifejlete ma már ismeretes. Nincs racionális kivezető út a mítoszok világából mindaddig, amíg le nem leplezzük a mítikus figura valódi arcát. Ezt a célt szolgálta a Biztonsági Tanács által életre keltett hágai törvényszék, aminek Đindić kormányfő kivételes merészsége adott értelmet. E tett nélkül Szerbiában talán még további évtizedekre megül a mítikus köd, maga alá temetve a kisebbségi magyarság halálutójának utolsó jajszeit.

Játék a halállal, avagy játsszunk Volponét

A halállal való játék nem fehér holló a történelemben sem. Politikai hatalom, pénzügyi vagy erkölcsi előnyök megszerzése érdekében többnyire olyan emberek üzik, akik jellemükből adódóan nem tudnak kompromisszumot kötni. Jövőképüket kényszerképzetként élik meg, s annak megvalósulása érdekében mások életét, de sajátjukét is készek feláldozni. Diktátorok, fanatikusok, önszabta korlátok közé kényszerítette sorsokról, nem átlagos életet élők világáról van szó, hanem olyan negatív jellemvonásokkal felruházott egyedekéről, akik nevére felkapja fejét a média, szívesen foglalokzik velük a bulvársajtó, de időtálló irodalmi műveknek is lehetnek ihletői. Emlékezzünk csak vissza Shakespeare nagy szellemi ellenfelének, Ben Jonsonnak a keserűen cinikus komédiájára, a Volponera, amit fénykorában a szabadkai színház is játszott Szilágyi László örök emlékü főszereplésével. Az öregedő szélhámos Volpone egy váratlan trükköt eszel ki, halálra készülődő beteg aggastyánt játszik el, ügyeskedő szolgájának, Moscának a segítségével. A dús örökség reményében vagyonokat csal ki a bármire képes gazdag velencei polgárokból. Van köztük, aki saját fiát tagadja ki örökségéből, vagy lányát bocsátja áruba a kétes

örökség megszerzése érdekében. Ben Jonson komédiájában a klasszikus birtvány irányítja az eszement cselekményt, az író utasítása szerint a szereplők arcán (megjegyzendő!) bünbánatnak semmi nyoma, cinikus vigyoruk arra utal, hogy bármikor és bármi áron folytatják megszállottságukból eredő gáztetteiket.

(Mellékgékként hadd említsem, mennyire telhetetlen is az ember, ha már alászáll a múltba, szeretné (tévesen) a jelent is habzsolni! Szilágyi színész fiát, a poétát én is rajongva vártam ott fenn a szabadkai könyvtárteremben, szólalna meg verseiben. Meg is szólalt – szerb nyelven!)

A politikai hatalom megszerzése és megtartása Milošević kivitelezésében nem esett messze e penetráns komédia cselekményívétől. Végigtekintve a több mint tíz év alatt megjárt diktatori úton nem lehet észrevétlen elmenni az undok mézesmázosság, az erkölcstelen gazdagodási vágy kiélése, a mások sorsával szembeni pimasz érzéketlenség, a talpnyalók királysága, a sexuális perverzíták garázdálkodása mint egy tragikus korszak jellemzői mellett, amelyek mind egytől egyig fellelhetők Ben Jonson tragikomédiájában.

A nagy taktikus cellájában kieszelte utolsó cselét: az egészsége (élete) árán is bizonyítani a nyugati országok orvosainak tehetetlenségét egy szláv betegségével szemben. A történesek pontos menete nem ismeretes, tény azonban, hogy a múlt év végén és ez év elején ejtett vérvizsga a rifampicin antibiotikumot két alkalommal is kimutatta a diktátor vérében. Mellékhatásként (ami csak szakemberek szűk körében ismeretes) a rifampicin semlegesíti több vérnyomás elleni gyógyszernek, így a Miloševićnek adagolt Metaprololnak (nálunk Presololnak) a hatását is. Az ő éveiben fenntartani a 220/120 vérnyomást, orvostanilag egyet jelent a bármelyik pillanatban várható elhalálózással. Diktátorunknak, úgy tűnik, túl kecsegtető volt az a gondolat, hogy egy utolsó vereséget mérjen a Nyugatra - akár „csupán” orvosi köreire is -, és az alig rejtett, rosszul álcázott célként, a moszkvai kórházon keresztül, eljusson Oroszország végtelen rejtekeibe. Akár az élete árán is. Morbid ötlet, mint minden játék a halállal.

Egy mondatban: ki is volt hát Milošević? Egy ember, aki ránk szabadította a sötétség erőit, mert maga volt a sötétség.

A szerző végül a legfelsőbb hatalomhoz fohászkodik.

Ő, ha a Milošević porhüvelyét sirva-nyűszítve temető embereket valami csoda folytán rávehetnénk, hogy a diktátor minden egyes áldozata előtt csak egyetlen percre hajtsák meg fejüket, több évtizeden át senki közülük fel nem emelhetné fejét az emberi szemek magasságáig. Urunk, Istenünk segíts ebben a csodában minket! Urunk, Istenünk, segíts hát minket!